

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра астрономії та космічної інформатики

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-
педагогічної роботи

_____

“ _____ ” _____ 2021 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Методи астрофізичних досліджень

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ магістерський _____

галузь знань _____ 04. Природничі науки _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 104. Фізика та астрономія _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ астрономія та космічна інформатика _____
(шифр і назва)

спеціалізація _____ астрономія та космічна інформатика _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____ за вибором _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ фізичний _____

2021_ / 2022_ навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету (інституту, центру)

“ 31 ” _____ серпня _____ 2021_ року, протокол № 7

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)
Слюсарев І. Г., кандидат фіз.-мат наук, доцент кафедри астрономії та космічної інформатики

Протокол від “ 5 ” _____ липня _____ 2021 року № 12

Завідувач кафедри астрономії та космічної інформатики

_____
(підпис) Шкуратов Ю. Г.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
фізичного факультету
_____
назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ 31 ” _____ серпня _____ 2021_ року № 1

Голова методичної комісії фізичного факультету

_____
(підпис) Макаровський М. О.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Методи астрономічних досліджень” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

_____ магістра _____
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напрямку) _____ 104 фізика та астрономія _____

освітня програма _____ астрономія та космічна інформатика _____

спеціалізації _____ астрономія та космічна інформатика _____

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є довести до студентів основні результати досліджень фізичних властивостей галактик різних типів, їх спостережні характеристики. Розглянути основні задачі динаміки зір у галактиках різних морфологічних типів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

- а) ознайомлення студентів із фізичними процесами, що формують вигляд та основні спостережні властивості відомих морфологічних типів галактик;
- б) надання розуміння проблем зоряної динаміки і їх важливість для пояснення властивостей галактик та їх еволюції.

1.3. Кількість кредитів: 8

1.4. Загальна кількість годин: 240

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й – 2-й	-й
Семестр	
2-й і 3-й	-й
Лекції	
36 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
48 год.	год.
Самостійна робота	
156 год.	год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

- а) Знати роль і значення галактик як основних зоряних структур у Всесвіті, вірно орієнтуватися у ієрархічній системі: галактики, їх скупчення та надскупчення; володіти вільно матеріалом про масштаби такої структури Всесвіту
- б) Знати загальні спіральних та еліптичних галактик, основи морфологічної класифікації та можливості її еволюційної інтерпретації; Розуміти будову типової дискової галактики і знати її основні підсистеми;
- в) Знати внутрішню будову, еволюцію та розуміти фізичні процеси, що відбуваються в атмосферах та на поверхні планет;
- г) Знати методи визначення відстаней до галактик та їх світностей за кореляційними залежностями Фабера-Джексона та Таллі-Фішера;
- д) Володіти інформацією про зміни фізичних властивостей галактик із морфологічним типом та із віком;
- е) Вміти виконувати модельні розрахунки зв'язку потенціалу гравітуючої речовини галактики та кривої обертання;
- є) Вміти читати і аналізувати наукову літературу з проблем фізики планет, використовувати одержану інформацію для написання рефератів і підготовки доповідей;
- ж) Написати реферат, виступити з доповіддю і захистити її перед аудиторією;
- з) Вміти орієнтуватися серед астрономічної інформації, аналізувати факти, що наводяться в наукових джерелах і засобах масової інформації;

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Властивості галактик: дані спостережень

Тема 1. Історія досліджень галактик.

Зміст: Дотелескопічна епоха. Лайкаль, Месьє, Гершель – початок каталогізації. Відкриття спіральної структури. Кінець XIX ст. - початок фотографічних та спектральних досліджень. Перші 30 років XX ст. – розширення каталогів, розробка методів визначення відстаней до галактик, відкриття їх обертання. Роботи Е.П. Габбла.

Тема 2. Морфологія галактик та підсистеми галактик.

Зміст: Класифікація Габбла. Можливість еволюційної інтерпретації т.з. "Камертона Габбла". Класифікація Вокулера. Функція Шехтера. Зоряні підсистеми та населення. Газова та пилова складові, їх роль та розподіл у S-галактиках. Відмінності хімічного складу структур СГ. Вертикальна структура S-галактик. Лінійна та вертикальна шкали диска.

Тема 3. Еліптичні галактики.

Зміст: Класифікація ЕГ. Профілі поверхневої яскравості. Склад та структура ЕГ. Обертання та співвідношення Фабера-Джексона.

Тема 4. Спіральні галактики.

Зміст: Типи СГ та їх властивості. Профілі поверхневої яскравості. Склад та структура ЕГ. Обертання та співвідношення Таллі-Фішера. Закон Фрімена. Фундаментальна площа. Кінематика підсистем.

Розділ 2. Особливості динаміки зоряних систем.

Тема 5. Основи динаміки зоряних систем.

Зміст: Історія розвитку уявлень про зоряні системи. Дифракційне обмеження роздільної здатності при виявленні зоряних систем. Найбільші існуючі бази даних та проекти майбутніх оглядів. Активність динамічних утворень зоряних систем.

Тема 6. Методи пошуку та аналізу системи рівнянь беззіштовхувальної гідродинаміки зоряного газу.

Зміст: Рішення Джинса для безкінечно протяжного середовища (холодного та гарячого). Динаміка диска, що обертається. Епіциклічна частота. Формули Оорта. Нестійкість Тумрі.

Розділ 3. Теорія хвиль густини Ліна і Шу.

Тема 7. Потенціал спіральних галактик

Зміст: Розподіл маси у дисках галактик. Знаходження його із даних спостережень. Моделі потенціалу галактик. Спіралі та їх математичний опис.

Тема 8. Основні рівняння теорії Ліна та Шу.

Зміст: Асимптотична теорія "тугої закрутки". Відгук на спіральне збурення потенціалу. Поле швидкостей у спіральному рукаві. Рішення рівняння Пуассона. Дисперсійне рівняння.

Тема 9. Еволюція та походження спіральних хвиль густини.

Зміст: Час життя хвильового пакету. Еволюція хвиль. Резонанси Ліндблада. Генерація спіральних хвиль.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	л		п	лаб	інд	ср	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ I. Властивості галактик: дані спостережень												
Тема 1.	26	4	4			18						
Тема 2.	26	4	4			18						
Тема 3.	28	4	6			18						
Тема 4.	26	4	6			16						
Разом за розділом I	106	16	20			70						
Розділ II. Особливості динаміки зоряних систем.												
Тема 5.	25	3	4			18						
Тема 6.	25	3	4			18						
Разом за розділом II	50	6	8			36						
Розділ III. Теорія хвиль густини Ліна і Шу												
Тема 7.	32	6	8			18						
Тема 8.	28	4	6			18						
Тема 9.	24	4	6			14						
Разом за розділом III	84	14	20			50						
Усього годин	240	36	48			156						

4. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Візуалізація даних В. та Дж. Гершелів та Габбла.	4
2	Побудова каталогів галактик та скупчень галактик.	4
3	Ототожнення об'єктів за класифікацією Вокулера.	6
4	Визначення об'єктів за класифікацією Габбла.	6
5	Використання кінетичного рівняння Больцмана.	4
6	Математичні моделі розподілу потенціалу у дискових галактиках.	4
7	Використання дисперсійного рівняння.	8
8	Візуалізація спіральних хвиль густини.	6
9	Роль темної матерії у стабілізації дискових галактик.	6
		48

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Дослідження В. та Дж. Гершелів. Роботи Габбла.	18
2	Каталоги галактик та скупчень галактик.	18
3	Класифікація Вокулера.	18
4	Фундаментальна площина. Доповнення класифікації Габбла.	16
5	Вивід кінетичного рівняння Больцмана.	18
6	Математичні моделі розподілу потенціалу у дискових галактиках.	18
7	Дисперсійне рівняння.	18
8	Генерація спіральних хвиль густини.	18
9	Роль темної матерії у стабілізації дискових галактик.	14
		156

6. Індивідуальні завдання - нема

7. Методи контролю

Поточне тестування на лекціях, контрольні за розділами, екзамен.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Екзамен (залікова робота)		Сума		
Розділ 1			Розділ 2			Розділ 3			Контрольна робота, передбачена навчальним планом		Індивідуальне завдання		Разом	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	1	2				
4	3	3	3	4	3	3	3	4	15	15		60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Рольфс К. Лекции по теории волн плотности. М.: Мир. 1980.
2. Binney J., Tremaine S. Galactic dynamics. Princeton University Press 2008. - 741p.
3. Binney J., Merrifield M. Galactic Astronomy. Princeton University Press. 1998.
4. Sparke L., Gallagher J. Galaxies in the Universe: An Introduction. Cambridge University Press 2007.
5. Longair M.S. Galaxy Formation. 2ed., Springer, 2008. – 739 p.
6. Schneider P. Extragalactic Astronomy and Cosmology: An Introduction. 2006.
7. Фридман А.М., Хоперсков А.В. Физика галактических дисков. М., Физматлит, 2011.

Допоміжна література

1. Горбацкий В.Г. Введение в физику галактик и скоплений галактик. М., Наука, 1986.
2. Засов А.В., Постнов К.А. Общая астрофизика, глава 11. М., Век-2, 1-е изд. 2006.
3. Марочник Л.С., Сучков А.А. Галактика. М.: Наука. 1984. – 392с.
4. Поляченко В.Л., Фридман А.Н. Равновесие и устойчивость гравитирующих систем. М.: Наука. 1976.
5. Решетников В.П. Поверхностная фотометрия галактик [СПбГУ, 2002]
6. Саслау У. Гравитационная физика звездных и галактических систем. М.: Мир. 1989.
7. Сучков галактики знакомые и незнакомые.
8. Тейлер Галактики Строение и эволюция.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. <http://www.astron.kharkov.ua/> - Сайт НДІ астрономії ХНУ імені В.Н. Каразіна.
2. Електронна бібліотека НДІ астрономії ХНУ імені В.Н. Каразіна.
3. Вікіпедія – електронна бібліотека.